BOLQON URUSHLARI (1912–1913-YILLAR): SABABLARI, BORISHI VA TARIXIY AHAMIYATI

Ergasheva Shoxista

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

Namangan filiali tarix yo'nalishi IV-bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: **Shamsiddinov Bahodir**

Annotatsiya.

Maqolada 1912–1913-yillardagi Bolqon urushlarining siyosiy, milliy va hududiy omillari, harbiy harakatlar bosqichlari hamda xalqaro munosabatlarga ta'siri tarixiy-qiyosiy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Birinchi Bolqon urushida ittifoqchi davlatlarning Usmonli imperiyasiga qarshi harakatlari, London tinchlik shartnomasining natijalari, Ikkinchi Bolqon urushida Makedoniya masalasi tufayli kelib chiqqan qarama-qarshiliklar va Buxarest shartnomasining hududiy oqibatlari yoritiladi. Urushlar mintaqadagi kuchlar nisbatini o'zgartirgan, biroq asosiy milliy-hududiy ziddiyatlarni to'liq bartaraf etmagan, degan xulosa asoslanadi.

Kalit so'zlar: Bolqon urushlari, Usmonli imperiyasi, Bolqon ittifoqi, Makedoniya masalasi, London shartnomasi, Buxarest shartnomasi, xalqaro munosabatlar.

Abstract.

This article examines the political, national, and territorial causes of the Balkan Wars of 1912–1913, the main stages of the campaigns, and their consequences for international relations. Using historical and comparative analysis, it discusses the Balkan League's campaign against the Ottoman Empire, the Treaty of London, the conflict over Macedonia, and the territorial settlement of the Treaty of Bucharest. It concludes that the wars transformed the regional balance of power without resolving the underlying national and territorial disputes.

Keywords: Balkan Wars, Ottoman Empire, Balkan League, Macedonia, Treaty of London, Treaty of Bucharest, international relations.

Аннотация.

В статье анализируются политические, национальные и территориальные причины Балканских войн 1912–1913 годов, ход военных действий и последствия для международных отношений. На основе историко-сравнительного подхода рассматриваются действия Балканского союза против Османской империи, Лондонский мирный договор, противоречия вокруг Македонии и территориальные итоги Бухарестского договора. Делается вывод, что войны изменили соотношение сил в регионе, но не устранили основные национально-территориальные противоречия.

Ключевые слова: Балканские войны, Османская империя, Балканский союз, Македония, Лондонский договор, Бухарестский договор, международные отношения.

Kirish (Introduction)

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Bolqon yarimoroli Yevropa xalqaro siyosatining eng keskin hududlaridan biriga aylandi. Usmonli imperiyasining siyosiy va harbiy zaiflashuvi, Bolqon xalqlarida milliy davlat qurilishi jarayonining jadallashuvi hamda yirik davlatlarning manfaatlari o‘zaro tutashdi. Ayniqsa, Makedoniyaning siyosiy kelajagi Serbiya, Bolgariya va Gretsiya o‘rtasida raqobatni kuchaytirdi [1; 3].

Tadqiqotning maqsadi — 1912–1913-yillardagi ikki Bolqon urushining sabablarini, harbiy-siyosiy rivojlanishini va tarixiy ahamiyatini o‘zaro bog‘liq jarayonlar sifatida ochib berish. Bunda urushlarning faqat jangovar natijalariga emas, balki diplomatik kelishuvlar va keyingi xalqaro tangliklarga ta’siriga ham e’tibor qaratiladi [2; 4].

Materiallar va metodlar (Methods)

Tadqiqot manbaviy bazasini Bolqon urushlariga bag‘ishlangan tarixiy monografiyalar va umumlashtiruvchi tadqiqotlar tashkil etadi. M. S. Andersonning Sharq masalasiga oid asari diplomatik vaziyatni [1], Richard C. Hallning tadqiqoti urushlarning siyosiy-harbiy ketma-ketligini [2], Barbara Jelavich va Misha Glenny asarlari esa mintaqaviy millatchilik va davlatlararo munosabatlarni tahlil qilishga xizmat qiladi [3; 4]. Edward J. Ericksonning tadqiqoti Usmonli armiyasining harbiy muvaffaqiyatsizliklarini [5], Mark Mazower asari esa Bolqon tarixining uzoq muddatli jarayonlarini tushuntirishda qo‘llanadi [6].

Ishda tarixiy-xronologik metod voqealar izchilligini tiklash, qiyosiy-tarixiy metod ikki urushning maqsad va natijalarini taqqoslash, sabab-oqibat tahlili esa diplomatik qarorlar va hududiy o‘zgarishlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash uchun qo‘llanildi. Tadqiqot yangi arxiv hujjatlarini ilmiy muomalaga kiritishni da’vo qilmaydi; xulosalar ko‘rsatilgan adabiyotlarning tahliliy sinteziga asoslanadi.

Natijalar (Results)

Birinchi natija shundan iboratki, urushlarning kelib chiqishida Usmonli imperiyasining zaiflashuvi yakka sabab bo‘lmagan. Bolqon davlatlarining milliy hududlarni birlashtirish intilishi, Makedoniya ustidan raqobat va buyuk davlatlarning diplomatik manfaatlari bir-birini kuchaytirgan. 1912-yilda Bolgariya, Serbiya, Gretsiya va Chernogoriya Bolqon ittifoqi doirasida Usmonli imperiyasiga qarshi harakat qildi [1; 2].

Ikkinchi natija — Birinchi Bolqon urushi (1912-yil oktabr — 1913-yil may) davomida ittifoqchilar bir necha yo‘nalishda muvaffaqiyat qozonganidir. Serbiya qo‘shinlari Kosovo va Makedoniya, Bolgariya qo‘shinlari Frakiya, Gretsiya kuchlari esa Makedoniya hamda Egey dengizi yo‘nalishida harakat qildi. 1913-yil 30-maydagi London tinchlik shartnomasi Usmonli imperiyasining Yevropadagi ko‘plab hududlardan voz kechishini belgiladi, ammo ittifoqchilar o‘rtasidagi taqsimot muammosini hal qilmadi [2; 5].

Uchinchi natija — Ikkinchi Bolqon urushi (1913-yil iyun–avgust) sobiq ittifoqchilarning o‘zaro qarama-qarshiligidan kelib chiqqanidir. Bolgariyaning Serbiya va Gretsiya kuchlariga qarshi hujumi kengroq mojaroga aylandi; Ruminiya va Usmonli imperiyasi ham Bolgariyaga qarshi harakat qildi. 1913-yil 10-avgustdagi Buxarest shartnomasi bilan Serbiya va Gretsiya hududiy jihatdan kengaydi, Bolgariya esa bir qator hududiy da’volaridan voz kechishga majbur bo‘ldi [2; 3].

To‘rtinchi natija — Usmonli imperiyasining Edirne va Sharqiy Frakiyaning bir qismini qaytarib olishi Ikkinchi urushdagi alohida harbiy-siyosiy jarayon bo‘lganidir. Bu masalaning huquqiy tartibga solinishi Buxarest shartnomasidan tashqari, 1913-yil sentabrdagi Usmonli–Bolgariya Konstantinopol shartnomasi bilan bog‘liq [1; 5].

Mezon	Birinchi Bolqon urushi	Ikkinchi Bolqon urushi
Davr	1912-yil oktabr – 1913-yil may	1913-yil iyun – avgust
Asosiy tomonlar	Bolqon ittifoqi va Usmonli imperiyasi	Bolgariya; unga qarshi Serbiya, Gretsiya, Ruminiya va Usmonli imperiyasi
Asosiy masala	Usmonli imperiyasining Yevropadagi hududlari	Egallangan hududlarni, ayniqsa Makedoniyani taqsimlash
Muhim bitim	London shartnomasi (30-may 1913)	Buxarest shartnomasi (10-avgust 1913)

Muhokama (Discussion)

Urushlarning dastlabki bosqichida umumiy raqibga qarshi tuzilgan ittifoq muvaffaqiyatli harakat qildi. Biroq ittifoqning ichki chegaralar va ta’sir doiralari bo‘yicha kelishuvlari yetarlicha barqaror emas edi. Shu sababli Birinchi urushdagi harbiy g‘alaba Ikkinchi urush uchun yangi ziddiyatlar manbaiga aylandi. Bu holat milliy manfaatlarning vaqtinchalik harbiy ittifoqlardan ustun kelishi mumkinligini ko‘rsatadi [2; 4].

Bolqon urushlari Serbiyaning mintaqaviy mavqeini kuchaytirib, Avstriya-Vengriya bilan munosabatlarini yanada taranglashtirdi. Shu bilan birga, Albaniya masalasi,

Makedoniyadagi hududiy da’volar va Bolgariyaning urushdan keyingi noroziligi mintaqadagi siyosiy beqarorlikni saqlab qoldi. Mazkur ziddiyatlar 1914-yildagi Yevropa inqirozining muhim tarixiy sharoitlaridan biri bo‘ldi, ammo Birinchi jahon urushining yagona sababi sifatida baholanmasligi lozim [1; 3; 6].

Harbiy jihatdan esa urushlar Usmonli armiyasining safarbarlik, boshqaruv va logistika bilan bog‘liq muammolarini namoyon etdi. Bu omillarni faqat qo‘shinlar soni yoki alohida janglar bilan izohlash yetarli emas; urush natijalari siyosiy qarorlar va harbiy tashkilotchilik bilan ham bog‘liq edi [5].

Xulosa (Conclusion)

1912–1913-yillardagi Bolqon urushlari Usmonli imperiyasining Yevropadagi hukmronligi keskin qisqarishi va Bolqon davlatlarining hududiy-siyosiy mavqei qayta shakllanishi bilan yakunlandi. Birinchi urushda umumiy raqibga qarshi birlashgan davlatlar Ikkinchi urushda Makedoniya va boshqa hududlarni taqsimlash masalasida to‘qnashdi. London va Buxarest bitimlari yangi siyosiy chegaralarni belgilagan bo‘lsa-da, barcha milliy-hududiy muammolarni bartaraf eta olmadi.

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, Bolqon urushlarining tarixiy ahamiyati faqat hududiy o‘zgarishlar bilan cheklanmaydi: ular buyuk davlatlar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarni kuchaytirgan va Birinchi jahon urushi arafasidagi xalqaro vaziyatni yanada murakkablashtirgan. Shu bois ushbu urushlarni Yevropaning XX asr boshidagi diplomatik va harbiy tarixining muhim bosqichi sifatida o‘rganish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Anderson, M. S. The Eastern Question, 1774–1923. London: Macmillan.

2. Hall, Richard C. The Balkan Wars, 1912–1913: Prelude to the First World War. Routledge.

3. Jelavich, Barbara. History of the Balkans. Vol. 2: Twentieth Century. Cambridge University Press.

4. Glenny, Misha. The Balkans: Nationalism, War and the Great Powers, 1804–2012. Penguin.

5. Erickson, Edward J. Defeat in Detail: The Ottoman Army in the Balkans, 1912–1913. Praeger.

6. Mazower, Mark. The Balkans: A Short History. Modern Library.

7. Gulbaxor, M., & Bahodir, S. (2025). TIL O ‘RGANISHDA CHATGPT, TARJIMA TIZIMLARI VA ULARNING SAMARADORLIGI. TADQIQOTLAR, 76(3), 17-21.

8. Muzaffar, G., & Bahodir, S. (2025). INSON ORGANIZMIDA UCHRAYDIGAN ICHKI KASALIKLAR. TADQIQOTLAR, 76(2), 71-74.

9. Bakhodir, S., & Dilshoda, R. (2025). EASTERN THINKERS OF THE ERA OF THE FIRST RENAISSANCE. Global Science Review, 8(1), 682-687.

10. Zebo, N., & Bahodir, S. (2025). O ‘RTA ASRLARDA ANGLIYA (V-XV ASRLAR). Global Science Review, 11(1), 85-90.

11. Шамсиддинов, Б., & Гуламов, М. (2023). ЛОГИЧЕСКИЕ СООТНОШЕНИЯ ФИЛОСОФИИ С ЛИТЕРАТУРОЙ. Oriental Art and Culture, 4(3), 332-335.

12. Shamsiddinov, B. J., & Jakbaraliyva, Z. (2022). Scientific and Empirical Relations of Philosophy and Literature. Spanish Journal of Innovation and Integrity, 7, 70-73.

13. Abdullaev, U. B., & Shamshiddinov, B. (2024). O ‘RTA ASRLAR YOZMA MANBALARIDAGI ETNIK NOMLAR. Ijtimoiy-gumanitar sohada ilmiy-innovatsion tadqiqotlar, 1(1).

14. Шамсиддинов, Б. Ж., & Жакбаралиева, З. О. (2022). АБУ АЛИ ИБН СИНО ТИББИЙ ТАРБИЯ ХУСУСИДА. Oriental Art and Culture, 3(2), 670-674.

15. Shamsiddinov, B. (2022). The importance of supporting innovative activities of entrepreneurs in uzbekistan. ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 8.071, 11(11), 165-170.

16. Шамсиддинов, Б. Ж. (2023). МАМЛАКАТИМИЗ МИЛЛИЙ ЮКСАЛИШНИНГ ИЖТИМОИЙФАЛСАФИЙ АСОСЛАРИ. Oriental Art and Culture, 4(5), 345-350.

17. Шамсиддинов, Б. (2020). Тарбия жараёнида шар мутафаккирларининг қ педагогик ва психологик қарашлари. In Актуальные вопросы развития современного общества, экономики и профессионального образования (pp. 268-271). Российский государственный профессионально-педагогический университет.
18. Shamsiddinov, B. B. DINSHUNOSLIKNING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI.
19. Shamsiddinov, B. B. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi.
20. YANGI, V. T. V. M., & YONDASHUVLARI, T. H. OZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TALIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI “ZAMONAVIY JAHON TARIXSHUNOSLIGIDA FARG’ONA.
21. YANGI, V. T. V. M., & YONDASHUVLARI, T. H. OZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TALIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI “ZAMONAVIY JAHON TARIXSHUNOSLIGIDA FARG’ONA.
22. Shamsiddinov, B. B. DINSHUNOSLIKNING BOSHQA FANLAR BILAN ALOQASI.
23. Shamsiddinov, B. B. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi.
24. Shamsiddinov, B. M. U. (2026, June). HISTORICAL AND ETHNOGRAPHIC FEATURES OF POTTERY-RELATED RITUALS IN THE FERGANA VALLEY. In *International Conference Platform* (No. 6, pp. 135-143).
25. Ruxshona, A., & Bahodir, S. (2026). IS’HOQXON IBRATNING MA’RIFATPARVARLIK FAOLIYATI VA ILMIY MEROSI. Ustozlar uchun, 104(1), 284-292.
26. Bahodir, S. (2026). TALABALARNING MUSTAQIL TA’LIMINI TASHKIL ETISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNING O ‘RNI VA AHAMIYATI. Лучшие интеллектуальные исследования, 78(1), 496-510.
27. Bahodir, S. (2026). ZAMON TANLAMAS TRAGEDIYA: SOFOKLNING “SHOH EDIP” ASARIDA TAQDIR, BILISH VA INSON MAS’ULIYATI. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 79(2), 274-279.

28. Farangizbegim, S., & Bahodir, S. (2026). QADIMGI HINDISTON SIVILIZATSIYASI: SHAKLLANISHI, TARAQQIYOT BOSQICHLARI VA JAHON TARIXIDAGI O ‘RNI. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 79(2), 267-273.
29. Farangizbegim, S., & Bahodir, S. (2026). 1918–1939-YILLARDA GERMANIYA: VEYMAR RESPUBLIKASIDAN NATSISTLAR DIKTATURASIGACHA. Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi, 79(2), 254-266.
30. Farangizbegim, S., & Bahodir, S. (2026). ARAB XALIFALIGI TARIXI (NARSHAXIYNING “BUXORO TARIXI” ASARI MISOLIDA). Ustozlar uchun, 105(1), 306-318.
31. Farangizbegim, S., & Bahodir, S. (2026). IJTIMOIY SIYOSAT VA UNING AMALGA OSHIRILISH BOSQICHLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 78(1), 482-495.
32. Шамсиддинов, Б. (2026). СОЗДАНИЕ 3D-АНАТОМИЧЕСКИХ МОДЕЛЕЙ ВНУТРЕННИХ ОРГАНОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА И ДАННЫХ КТ/МРТ: ЗНАЧЕНИЕ ДЛЯ ХИРУРГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ. Ustozlar uchun, 106(3), 268-279.
33. Dilrabo, M., Odina, Z., & Bahodir, S. (2026). ARAB XALIFALIGINING ILK DAVRIDA XULOFOI ROSHIDUN BOSHQARUVI: SIYOSIY INSTITUTLAR, HUDUDIY KENGAYISH VA ICHKI ZIDDIYATLAR. Ustozlar uchun, 106(2), 564-573.